

Jászi Oszkár: A nemzetiségi kérdés a társadalmi és az egyéni fejlődés szempontjából.

I.

Szántsándékkal választom ezeket a szempontokat fejtegetéseim alapjául, mivel úgy látom, hogy a nacionalista politikai tudomány az állam és a nemzet kategóriáinak túlzott jelentőséget tulajdonít abban a problémában, mely bennünket foglalkoztat. Ez a felfogás hajlandó az államokat és a nemzeteket, még hozzá a mai államokat és a mai nemzeteket, mint végleges értékeket elfogadni, amelyeknek kizárólagos látószögéből kell megítélni a társadalmi fejlődés összes kérdéseit. Oly felfogás, melynek kitűnően pregnáns kifejezést adott e hasábokon Réz Mihály, amikor, ezekben a tömör mondatokban kondenzálta úgyszólván egész történelmi pályánk értelmét: „Minden élet-erős faj, mihelyt öntudatra ébredt, öncélnak érzi magát. Célja nem a szabadság, hanem az élet, vagyis a benne szunnyadó erők kifejtése. Amíg ebben egy idegen faj állama akadályozza, szabadságra törekszik. Amint ő maga lett államalkotóvá: a teljes uralomra. Amíg az állam kifelé akadályozva van erőinek a teljes kifejtésében: függetlenségre törekszik. Ha ezt elérte: a mások feletti impériumra tör. Mindig *ugyanaz* a szempont vezeti; mindig *ugyanaz* a törekvés. Korlátja csupán az erőviszonyokban van, saját életenergiájának gyöngeségében vagy mások erejében.”¹

Ekként emberi pályánk története semmi egyéb, mint az egymással küzdő uralmak rendszere: a fajból nemzetiség, a nemzetiségből nemzet, a nemzetből minden irányban független államiság, a független államiságból minél több államot befolyásolni törekvő impérium akar lenni. A különböző imperializmusoknak ebben a rendszerében természetesen minden régibb képlet igyekszik az újabbat távol tartani, fejlődésében megakadályozni. A nemzeti államok mai rendszere mellett a politikai tudománynak feladata mindazon tényeket, tényezőket és adatokat tisztázni, melyek felhasználásával és igénybevételével a mai nemzeti állam a vele küzdő nemzetiségeket visszanyomhatja, erejüket csökkentheti, magába beolvaszthatja, vagy legalább is minél inkább *quantité négligeable*-lá teheti. A nemzetiségi kérdés nem megoldandó probléma, hanem „*organikus hiba*“, melyet az államnak úgy kell alkalmas politikával kinőnie, mint a szervezetnek valami tuberkulotikus infekciót.

¹ L. a *Huszedik Század* július-augusztusi számának vezetőcikkét, mely e vita kiindulási pontját képezi.

Az engedékenység, az érdekkiegyenlítés, a jogkiterjesztés, szóval a demokratikus kompromisszumok politikája vele szemben csak palliatív értékű lehet, vagy nagyobb, közvetlenebb veszedelmek elhárítására hozott, a *lex minimi* elvén alapuló áldozat;² de naivitás azt hinni, hogy a nemzetiségi kérdést a kiengesztelés politikájával megoldani lehetne, hisz „az életöszön...nem csupán szabadságra, hanem az *erők érvényesítésére tör*. És az erős erejének az érvényesítése: az uralom“. Világos, hogy minden nemzetiség szívesen el fogja fogadni a neki felajánlott előnyöket, de csak azért, hogy általuk faji erőforrásaiban gazdagodva egyre fokozódó lendülettel vegye fel a harcot az uralomnak mindig szélesebbkörű formáiért: ma még csak faj, holnap nemzetiség, holnapután nemzet, majd impérium s itt nincs megállás. Minden biológiaiának nevezhető törvényszerűséggel megy itt. Ezért hangsúlyozza ez az iskola minduntalan a *faj* fogalmát, az ő misztikusan kikerülhetetlen determináltságával.

De ha ez így van, ha a nemzetiségi kérdéseknek nincs megoldásuk, ha az egymással küzdő impériumok rendszere valóban a fejlődés utolsó szava, logikája, értelme, logosa: akkor mi módon állhat elő valami egyensúlyállapot, valami relatív nyugalom a felemelkedő és lehanyatló uralmaknak ebben a rendszerében? A hatalmi elméleteknek erre csak egy válaszuk van: a mindenkori erők megcsinálják a maguk fajára legelőnyösebb egyensúlyhelyzetet. Az elégedetlenkedő nemzetiségeket féken kell tartani az állami és a társadalmi erőszak eszközeivel: rájuk nézve kedvezőtlenebb jogrenddel, közigazgatással, gazdasági és egyházi politikával. És ha mindez nem sikerül, akkor megmarad utolsó eszköznek az az erő, mely magát az államiságot eredetileg létrehozta: a fegyverek ereje, az erőszak: polgárháború vagy háború. Nem véletlenség, hogy az államnak és a nemzetnek minden imperialisztikus elmélete logikai szükség-szerűséggel a háborút jelöli meg, mint a *status quo* fenntartásának avagy az új egyensúlyhelyzet létrehozásának egyetlen, komoly eszközt. A történelem valóban a Schiller *Weltgericht*-je az egymással örökké küzdő különböző fokú és erejű impériumok rendszerében s ezen küzdelmek eldöntésének egyedüli eszköze: a háború. Akár mondják ki nyíltan, akár nem, minden uralmi elmélet végső szankciója: az erőszak és a háború. Vagy a nemzetiségi kérdésre alkalmazva: a nemzetiségeket féken kell tartani, vagy faji öntudatuk végleges feláldozására, vagyis beolvadásra kényszeríteni, vagy a faji öntudatát fegyverrel érvényesíteni akarót le kell verni, polgárháborúban vagy háborúban. Ha a hatalmi elmélet nem is vonja le *expressis verbis* ezeket a következtetéseket: könnyű átlátni, hogy egész érvelése, logikus végiggondolása szükségkép erre az eredményre vezet.

Az egész koncepció pedig a történelmi fejlődésnek egy egyén- és társadalomellenes felfogásán alapszik, melyet *faji és állami idealizmusnak* lehetne nevezni. A történelmi fejlődésnek nem alanya és nem is célja sem az egyén, sem az emberiség. Ezek merő absztrakciók, a fejlődés építőkövei. Az igazi realitás,

² Taktikai engedmény vagy konc nagyobb nehézségek elhárítására, például Tisza gróf román politikája a román beavatkozás előtt.

az igazi történelmi lényeg, a faj, amely a benne szunnyadó összes erőket neki megfelelő államiság létesítésével kifejleszteni akarja a már meglévő faji államiságok megsemmisítésével vagy visszaszorításával. Ekként az egész történelem különböző erejű, eredetű és küldetésű fajok és államok *divina commedia*-ja. Az állameszmék közötti harc szakadatlanul folyik mindenféle gazdasági és ideológiai fegyverekkel, de a végső mérkőzés, mely az életigényeket eldönti, csakis a háboru lehet, mely egyedül képes a nemzet minden szellemi, erkölcsi és anyagi értékét a transzcendentális cél érdekében megfeszíteni. Innen a háboru kikerülhetetlensége és emberfeletti logikája az állami idealizmus szolgálatában. Visszaszorítani, eltiporni vagy győzve kiterjeszkedni: ez a világtörténelem s e kikerülhetetlen tendencia főhajtóereje: az erőszak és a háboru.

Ebben a rendszerben a politikai tudomány mit sem tehet mást, mint azt, hogy mindegyik a maga államának a legalaposabb indukciókat és a legóvatosabb dedukciókat rendelkezésére bocsátja a status quo fenntartása vagy kiterjesztése érdekében.

Gyökeréig kellett követnünk ezt a politikai tudományt, mert csak így érthetjük meg és méltányolhatjuk kellőképp célkitűzéseit és az általa javasolt politikát. Ezen elmélet képviselői rendszerint vagy a darwini létért való küzdelemnek a társadalomra való alkalmazói, vagy olyan férfiak, akik értelmileg és érzelmileg annyira azonosították magukat a mai hatalmi államok célkitűzéseivel, hogy hajlandók azokban az egész fejlődés végső értelmét és logikáját látni.

II.

Egészen más az a történelmi felfogás és értékmérés, amiből az az elmélet táplálkozik, mely a nemzetiségi kérdést nem tekinti merőben hatalmi kérdésnek, hanem a nemzetiségi politikát egyre inkább alá akarja rendelni a józan ész, a demokrácia és a humanizmus követelményeinek.

Ez az irány ugyan látja, észreveszi és értékeli azokat a hatalmi tényeket is, melyekre az állami idealizmus építi fel a maga rendszerét, de az egymással küzdő államiságok anarchiáját nem hajlandó a társadalmi fejlődés egyetlen, vagy akár legfontosabb tényeként elismerni, a nemzeti államokat pedig nem tekinti olyan abszolút végső értékeknek, amelyeknek kizárólagos érdekében kell az egyén cselekvéseit irányítani.

Az állami idealizmussal szemben mindenekelőtt két alapvető ellenvetésünk van. Az egyik induktív természetű. A másik a priori és etikai.

Az induktív megfigyelés úgy szól, hogy az imperializmusok szakadatlan harcra, melyre az ellenvélemény hivatkozik, távolról sem meríti ki a történelmi fejlődés lényegét. A történelem ugyanis nemcsak a fejlődő és lehanyagló államiságoknak egyre változó egyensulya, hanem egy óriási asszimilációs, nivelláló és demokratizáló folyamat, melynek értelme egyre szélesebbkörű civilizációs és kooperatív egységek létrehozása. Maguk a nemzeti államok kialakulása oly évszázados processzus, mely a fajok, a nyelvjárások, a jogi, gazdasági és állami partikularizmusok romjain egyre szélesebb lelki és forgalmi egységeket

teremtett. Nagyon valószínűtlen tehát azt hinni, hogy ez a hatalmas fejlődési tendencia a nemzeti államokkal lezárult s a nemzet az a végső érték, melyhez emberi céljainkat és törekvéseinket mérni kell.

Az a priori és elsősorban etikai természetű meg gondolás pedig ez: Minden fejlettebb elme és moralitás intuitív tanúságtétele ellentmond annak a felfogásnak, mely az emberi egyéniséget kritika és megfontolás nélkül akarja feláldozni a mindenkori imperializmusok versengésének. Minél fejlettebb lesz az emberi lélek, vagyis minél inkább jut el öncélúsága tudatára és válik *selbstdenkend*-dé, azaz megfelelő eszközöket alkalmazóvá szabadon kitűzött céljai elérésére: annál kevésbé lesz hajlandó vagyonát, életét és erkölcsi értékeit minduntalan áldozatul dobni a faji, nemzetiségi, állami és gazdasági imperializmusok molochjának. Ez a fejlettebb emberi lélek szükségkép egyre inkább olyan politikát követel, amely a társadalmat és az államot a saját maga értelmes és etikai céljai szerint akarja átalakítani és egyre kevésbé hajlandó a maga értékeit az állami idealizmus törekvéseinek alárendelni, különösen akkor, amikor egyre világosabban látja, hogy ez az állami idealizmus nem valami metafizikai célkitűzés, hanem az az egész vonalon egybeesik a mai társadalom szűk monopolisztikus rétegeinek önző motivumaival. (Annál sajtáságosabb, hogy épp a hatalmi elmélet hívei szoktak minket az osztályszempontok túlzott érvényesítésével vádolni.) Ez a fejlettebb közlélek az *állami idealizmus* konstrukcióival az *etikai idealizmust* állítja szembe s minden magán- vagy társadalmi cselekvést elsősorban abból a szempontból mérlegel, mennyiben alkalmas az az *egyén öncélúságának*, összes magára és a közre nézve értékes képességeinek minél teljesebb kifejlesztésére. Az egyén öncélúságából következik törekvéseinek másik végcélja: a *szervezett világállam*, vagyis egy olyan társadalmi és állami rend, mely mellett az egyén bárkivel egyenlő jogi és gazdasági feltételek mellett veheti fel a versenyt a földkerekség bármely pontján. Világos ugyanis, hogy az emberi öncélúság annál szélesebb körben s annál teljesebb mértékben valósulhat meg, minél inkább tágulnak a gazdasági, szellemi és állami összeműködés keretei. A nemzetköziség terjedése egyet jelent az ember észszerű szabadságának gyarapodásával, a szervezett világállam pedig egyet jelent minden nemzet észszerű önkormányzatának biztosításával. Ebben a koncepcióban az uralom fogalmát egyre teljesebben szorítja ki az öncélú egyének észszerű kooperációja.

Nyilvánvaló, hogy ez a történelmi felfogás és értékmérés egyre kevésbé lesz hajlandó egy oly rendszer észszerűségét és erkölcsösségét elismerni, mely az állami rend minden új egyensúlya kedvéért hajlandó sok millió emberi életet, sok milliárd vagyont feláldozni s a nehezen elért etikai diszciplinát minduntalan odadobja az újabb háborúk által felkavart brutális szenvedélyeknek. A fejlettebb emberi lélek szükségkép olyan módszereket keres, melyekkel az erőszakot és a háborút minél inkább kiküszöbölni képes a társadalmi fejlődésből. (Mellékesen megjegyezve, egészen érthetetlen, hogy minő erkölcsi vagy akár metafizikai kritériumok alapján vádolhatják ellenfeleink materializmussal azt az irányt, mely egész társadalombölcseletét és politikáját a szabad emberek öncélúságára alapítja? Ez nyilván

abból a tévedésből ered, hogy az, aki a történelmi materializmusnak jól bevált osztályharcelméletét alkalmazza a nemzeti-ségi harcok bizonyos jelenségeinek magyarázatára, az szükségkép mindent gazdasági motívumokra vezet vissza s szükségkép csak gazdasági célkitűzéseket ismer. Ez az álláspont nemcsak abszurd, hanem különösen jogosulatlan épp a hatalmi elmélet híveinek részéről, akik mindenben a ma vezető katonai és gazdasági érdekelttség céljait fogadják el minden cselekvés mértékéül.)

A demokrácia és a kultúra előhaladásával karöltve tehát az emberek egyre kevésbé lesznek hajlandók magukat az állam, a nemzet vagy a nemzetiség vak zsarnokságának alárendelni, hanem a *politikai kriticismus* szelleme egyre inkább hatja át a legszélesebb néprétegeket, melyek az állami idealizmus merev kategóriáit az emberi öncélúság mérlegén mérik meg s megvizsgálják, hogy ezekből mi tartozik az emberi haladás igazi érckészletéhez, miért érdemes áldozatot hozni és miért nem?

Minden bizalmatlanság jogosult tehát egy olyan iránnyal szemben, mely a teremtő fejlődés logikáját a faj, nemzetiség, nemzet és állam dogmatikus merevségébe akarja belekényszeríteni. Minden erkölcsi aggodalom jogosult egy oly tannal szemben, mely az erőszakot állítja oda a nemzetiségi viszályok egyedüli bírójául. Minden értelmi idegenkedés jogosult egy oly doktrínával szemben, mely mitsem akar tudni a tömegek célkitűzéseiről egyes monopolisztikus rétegek imperialista célkitűzéseivel szemben.

Világos az is, hogy a mi korunkban az erőszak teljesen alkalmatlanná vált a lélek legbensőbb értékeinek és törekvéseinek átformálására. Az erőszakos asszimiláció teljesen lehetlenné vált a sajtószabadság és a demokratikus jogegyenlőség egyre fokozódó érvényesülésével, nem is beszélve róla, hogy szellemileg és erkölcsileg egyre hitványabb az az emberanyag, mely a nyers erőszak politikáját *gyakorolni hajlandó*.

Ha tehát tényleg úgy áll a dolog, mint ahogy az állami idealizmus tanítja, hogy a nemzetiségi törekvés szükségkép állambontó és uralomra törő, melyet csak hatalmi eszközökkel lehet megakadályozni: akkor ebből következik, hogy ennek a törekvésnek szükségkép erősödnie kell a kultúra és a demokrácia minden gyarapodásával s ezért végeredményben feltartóztatatlan. A hatalmi elmélet tehát kikerülhetetlenül kultúra- és demokráciaellenes, bárminő ideológiát használ is a nyilvánosság előtt. De ez a kultúra- és demokráciaellenes, tehát belső lényegében immorális politikája kikerülhetetlenül fiaszkóra van kárhóztatva korunk alapvető politikai és társadalmi erőivel szemben.

Elengedhetetlenül szükséges tehát azokat a tényeket és motívumokat pontosabban megvizsgálni, amelyekre a nemzetiségi kérdésben a hatalmi elmélet minduntalan hivatkozni szokott.

III.

Mindenekelőtt tiltakozni kell ama konfuzió ellen, melyet a *faji* terminológia indokolatlan hánytorgatásával a nemzetiségi kérdésben felidéztek. Ezzel a szóval valami természettudományos kikerülhetetlenséget, valami biológiai fatalizmust akarnak kölcsönözni a nemzeti és a nemzetiségi törekvéseknek, melyek mögött a faj titokzatos lelke és vére lüktet, egészen úgy, miként az egyes állatfajoknak adva vannak a maguk változhatatlan lehetőségei. Hiába minden észok, minden morális skrupulus: a faj misztikus életfeladata mégis feltartóztatlanul érvényesül.

Ezzel szemben nyilvánvaló, hogy a faj a nemzeti problémákban valami teljesen eltérőt jelent, mint a biológiában. A biológiai faj tisztavérűségével és más fajokkal való kereszteződési képtelenségével szemben: minden nemzet és nemzetiség rendkívül összetett, kevert, különböző emberfajták és nyelvek összeolvadásából előállott egységet jelent. Igen gyakran ebben a keveredésben annak a „faj“-nak volt a legkisebb biológiai és nyelvi szerepe, mely az államalkotás folyamatának jegecesedési középpontja volt. A legnagyobb hiba tehát azt mondani pl., hogy „minél erősebb, öntudatosabb, *önmagában* egységesebb és másoktól *elkülönültebb* valamely faj — területileg, osztály, felekezet, párt, kulturális és társadalmi szempontból —: annál inkább érett meg a nemzeti létre s lesz nemzetté válása a viszonylagos erő kérdésévé csupán“. Ha ez így volna, akkor Közép-Afrika vagy Ausztrália valamely elzárt, homogén, az abszolút vérközösség tényén vagy hitén alapuló törzsének több *chance*-a volna a nemzeti létre, mint a rendkívül differenciált, párt- és osztályellentétek által sok részre tagolt, rendkívül sok faji és nyelvi asszimiláción keresztülment, a világgazdasággal szervesen egybeforrott angol, francia vagy német nemzetnek.

A nemzeti probléma területén a faj szót csak átvitt értelemben használhatjuk, nem mint biológiai, hanem — mint maga a *Rassenkampf* pesszimista szociológusa, Gumplowicz helyesen hangsúlyozta — *történelmi kategóriát*, értve alatta azoknak az egyre változó vegyületeknek egyre változó testi és lelki átlagtulajdonságait, melyek a történelem asszimilációs kohójában időről-időre előállanak. Természetesen ezzel a megállapítással nem akarom tagadni, hogy ezek a nemzeti vegyületek úgy testi, mint a lelki oldalon igen jellegzetes és meglehetősen állandó tulajdonságokkal bírnak, melyek ismerete és figyelembe vétele nélkül eredményes politikai cselekvés el sem képzelhető. Viszont még nagyobb mértékben téved minden olyan politikai prognózis vagy célkitűzés; mely a történelmi, gazdasági, osztályuralkodó és nemzetközi adottságok ismerete vagy figyelembe vétele nélkül akarná a politikai cselekvést meghatározni. Ebbe a tévedésbe esett például Achille Loria, aki különben a gazdasági szempontot többnyire dogmatikus merevséggel érvényesíti, amikor az olasz nép alapvető lelki alkata alapján megjósolta, hogy sohasem fog részt venni az imperialista politikában. Alig pár esztendő múlva a történelem keservesen rácaffolt erre a faji magyarázatra.

Különben is, a modern nemzetek példáján induktíve is igazolható, hogy a nemzeti érzés és a nemzeti eszme nem ugrott ki készen, mint Pallas Athene a nem létező konstans faji fizi-

kumból vagy lélekből, hanem az évszázadokon át lassan fejlődött ki különösen négy tényező sorsdöntő befolyása alatt. Az első az együtt dolgozók és küzdők évszázados sorsközössége, közös célkitűzések, közös emlékek, közös remények, közös küzdelmek a természettel és a külellességgel szemben; a második a gazdasági élet egyre extenzivebb és intenzivebb sodra, mely mind szélesebb területeket kapcsolt össze a gazdasági és a szellemi csere közös vérkeringésében; a harmadik a kultúra fokozódó terjedése, mely — különösen a gőzgép és a könyvnyomtatás segítségével — a kötelező népoktatás, a sajtó és a politikai demokrácia útján egyre érzékenyebb és egyre jobban informált tömegelemek kialakulására vezetett; végül a negyedik a centralizáló királyi hatalom, mely az állandó katonaság segítségével kiséperte a mindenféle feudális rendszert, melyek évszázadokon át lehetetlenné tették, hogy a közös múlt, a közös gazdaság, a közös földrajzi egység s az egyre inkább közössé váló államnyelv által egymásra utaltak és érzelmileg összeforrottak homogén közlekedést, jogrendet és kultúrát teremtsenek.

A nemzeti eszme alapvető lényegében kettőt jelentett: a feudális partikularizmusok megszüntetését egységes gazdasági piac, hadsereg és jogrend megteremtésével az ország határain belül s minden idegen iga és befolyás lerázását, melyet a múltban a hódító feudalizmus létesített, esetleg azon területek visszacsatolását, melyeket a pusztá erőszak rabolt el az ország vérkeringéséből.

Eme különböző okosok és célkitűzések hatása alatt az inkább vegetatív, vérségi és tradicionális szálakkal egy befűzött *nép* egyre inkább ama magasabb lelki egységgé alakult át, melyet *nemzetiségnek* nevezünk, ami semmi egyéb, mint olyan embercsoport, melyet a közös múlt és a közös törekvések tartanak össze s mely ezt a kapcsolatot más hasonló kapcsolatokkal szemben megőrzendő és fejlesztendő értéknek érzi. Ennek a nemzetiségi kapcsolatnak egyetlen látható külső jele a *közös nyelv*, ami persze nem jelenti azt, hogy minden csoport, mely ugyanazt a nyelvet beszéli, szükségképpen egyetlen nemzetiséget alkot, de a nyelv mindenesetre a legmegbízhatóbb reagens a nemzetiségi érzület fokának és terjedelmének meghatározására. Az ir nyelvnek szinte egyedülálló sorsa, hogy t. i. egy nemzetiség lemond a saját nyelvéről és felveszi elnyomóinak nyelvét, nem érv az előbb hangsúlyozott összefüggés ellen, csak azt mutatja, hogy a gazdasági és politikai túlerő még akkor is képtelen a nemzetiségi érzület visszaszorítására és a nemzetiség beolvasztására, amikor a gazdasági és a politikai élet ellenállhatlan sodra a régi anyanyelvhez való ragaszkodást lehetetlenné teszi.

Mármint az így létrejött nemzetiség további sorsa főleg attól függ: 1. megvannak-e számára az államalkotás geográfiai, gazdasági és népesedési előfeltételei, vagyis képvisel-e akkora politikai erőt, hogy önmaga a többi államok versenyében, mint önálló fél helyet foglalhasson? 2. ha ezek a feltételek megvannak, azok felett egyedül vagy más nemzetiségekkel együtt rendelkezik-e? 3. ha nincsenek meg, van-e kilátás ezen feltételek megszerzésére, avagy kénytelen lesz továbbra is egy idegen nemzetiség államiságában elhelyezkedni?

Az első eset a tiszta nemzeti államiság tipusa, melyben nemzet, nemzetiség és állam tökéletesen fedi egymást. A második esetben az uralkodó nemzet más nemzetiségekkel együtt alkot államot. A harmadik eset voltaképp csupán a másodiknak megfordítottja: az illető nemzetiség egy tőle idegen államiságba van beékelve.

Természetesen ezen típusokon belül még igen tarka komplikációk lehetnek. Például az egységes nemzeti állam nem öleli fel az egész nemzetiséget, hanem annak egy többé-kevésbé jelentékeny része idegen államiság szuverénitása alatt él. A második típus sok változatot mutat fel aszerint, hogy az uralkodó nemzetiség, az államalkotó nemzet egy vagy több idegen nemzetiséggel együtt rendelkezik-e az államalakítás összes tényezői felett s aszerint, hogy az egész nemzetiség az ő területén él-e, vagy esetleg annak egy többé-kevésbé jelentékeny darabja más államiság része. — A harmadik típusnál az a döntő, hogy az illető nemzetiség izoláltan él-e, avagy egy része ismét más államnak van alárendelve, avagy maga alkot független államiságot.

Természetesen távol állt tőlem itt kimerítő tipológiát felállítani, hanem csak utalni akartam a nemzet és a nemzetiség közötti összefüggés nagy jelentőségére. A nemzet és a nemzetiség viszonylagos ereje, műveltsége, osztály szervezete, öntudata stb., valamint a nemzetiségek igen eltérő részvétele az állam életében, ismét új és új, fontosságban igen különböző, de mindig számbaveendő színeket vet a nemzetiségi kérdés palettájára.

IV.

De bármily kaleidoszkopikusan eltérő legyen is az egyes nemzetiségi problémák konkrét tartalma, relativ jelentősége s jövő fejlődésének várható iránya: mégis tarka sokféleségük alatt azok bizonyos közös vonásokat rejtenek, bizonyos közös alapvető tendenciákat mutatnak, melyek ismerete nélkül minden nemzetiségi politika pusztá kuruzsló kapkodás. Ezek a közös vonások, ezek az alapvető tendenciák részben a nemzetiségi csoport természetes célkitűzéseiből, részben a társadalmi fejlődés mai adottságaiból következnek.

1. *A nemzetiségi csoport maximális célkitűzése a független nemzeti lét megteremtésére irányul.* Minden nemzetiségre nézve ideális állapotként a nemzeti államiság biztosítása tűnik fel, még pedig, ha a nemzetiség egyes tömbjei különböző államiságokba vannak beékelve, egyetlen, homogén, független nemzetbe egyesíteni a nemzettagokat és az általuk lakott területeket közös államiságba organizálni. Természetesen ez volna az optimum állapot minden nemzetiség szempontjából, ha a nemzetiségi összetartozást egyéb tényezők hatásától elváltan, mintegy légtüres térben szemléljük. Mert ez jelentené számára a nemzetiségi szabadság legteljesebb fokát: idegen nemzetiség érdekei nem zavarnák az uralkodó nemzetiség, a nemzet kulturális erő kifejtéseit, a közhatalomban való részesedését, a gazdasági kincsekben való osztozkodást, a más államiságokkal szemben való egységes és hatékony fellépést. Minden más nemzet uralma alatt

álló nemzetiség szükségkép — még a legliberálisabb alkotmány mellett is — ezt az állapotot bizonyos korlátozásnak, tehát bizonyos tehernek érzi, mellyel szemben a nemzeti függetlenség gondolata maximális célkitűzésként annál inkább megjelenik, minél nagyobb a tudatos ellentét a nemzetiségi elnyomás bajai és a független állami lét ragyogó előnyei között.

2. Ennek a korlátozási, ennek a teherérzésnek a foka attól a különbségtől függ, mely az illető nemzetiség természetes erőforrásai, a benne szunnyadó kulturális lehetőségek, a tradicionális célkitűzés merészsége s amaz állapot között áll fenn, melyet az uralkodó nemzetiség, a nemzet az ő számára biztosít. Minél inkább gondoskodik az állam, hogy az illető nemzetiség a maga kulturális-történeti egyéniségét minél szabadabban élhesse ki, minél inkább részesíti azt az állami hatalomban, minél inkább törekszik arra, hogy a széles néptömegek anyagi és szellemi boldogulása elé az államhatalom akadályokat ne gördítsen, minél inkább sikerül az illető nemzetiség közép- és felső osztályait az állam létében érdekeltetni: annál inkább csökken a nemzetiségi kérdés feszültsége, annál valószínűlenebb az egész nemzetiség egységes reakciója az állammal szemben. Ellenben minél terhesebb az államot alkotó nemzet uralma a nemzetiséggel szemben, minél inkább érzi magát kizártnak az állami hatalomból, a gazdasági boldogulásból és kulturája fejlesztéséből, minél inkább veszélyeztetettnek érzi vallását és nyelvét, kulturáját és egyéniségét az állam asszimilációs nyomásával szemben: annál egészségesebb, annál elkeseredettebb lesz az illető nemzetiség ellenállása az állammal szemben, annál inkább gátoltatik meg normális gazdasági fejlődése és társadalmi differenciációja. Még pedig nem pusztán a vak kétségbeesés és az agitátorok munkája következtében, hanem azért is, mivel a kényszer-asszimiláció tárgya szükségkép a túlzogatottság patológikus állapotában él: anyanyelvű kultúra, anyanyelvű közigazgatás és jogszolgáltatás nélkül minden nemzetiség a többivel szemben oly mértékben *handicapelve* van, mely esetleg számára minden normális gyarapodást és erőfelesleggyűjtést lehetlenné tesz. Mig a magasabb állami funkciókban, a legdifferenciáltabb szellemi értékekben való osztozkodás bizonyos fokig a nemzetiség egyeteme szempontjából a luxusélvezet egy nemével bir, melyért az egész társadalom nem mindig vagy csak nehezen mozgósítható: addig a nagy tömegek szociális szükségleteinek rossz kielégítése üszkösödő sebeket idéz elő, melyek a Bernard Shaw nagy-szerű képe szerint az egész társadalmat a rákbeteg kétségbeesett izgatottságában tartják. Vagy egy konkrét példán megvilágítva: mig egy nemzetiségnek nincs anyanyelvű iskolája, közigazgatása, bírászkodása, *lehetetlen a nemzettagokat ezektől eltérő problémák iránt érdekeltetni*, lehetetlen utat nyitni a természetes osztályellentétek, a természetes világnézetbeli eltérések politikájának — olyan általános és intenzíven fáj az összes nemzettagokban a nemzetiségi elnyomás genyesező sebé, annyira kizártnak érzi magát minden ember a kulturális fejlődés lehetőségéből, sőt az embert megillető erkölcsi méltóságából. Ellenben ha az állam politikája respektálja a nemzetiségi organizmusnak ezeket az alapvető szükségleteit s az egész vonalon biztosítja szabad kulturális és gazdasági fejlődési lehetőségeit, a

magasabb szférákban való korlátozások (pl. a külügyi képviselőben, az államnyelv egységének megóvása körül az irányító funkciókban, a művészeti luxuselévezetek kielégítésében) aligha fogják csatarendbe állíthatni az egész nemzetiséget, hanem annak tagjai követik az osztályhelyzetüknek s világnézetüknek megfelelő politikát. Így például a flamand népet már régóta nem lehet egységes nemzeti politikára egyesíteni, dacára annak, hogy a wallonok az állami élet magasabb szféráiban előnyben részesülnek s a svájci nemzetiségeknek sem jut eszükbe harcot kezdeni azért, mivel a Bund legfőbb orgánumai német területen működnek. Épp ily kevésbé jut eszébe a walesieknek nemzeti-ségi harcot kezdeni azért, hogy az ősi gael nyelv az állami lét minden szférájában megfelelően érvényesüljön.

3. A nemzet és a nemzetiség közötti viszonyt érzékenyen befolyásolja korunk demokratikus alaptendenciája, mely a jogok kiterjesztésén, sőt a társadalmi helyzet egyenlősítésén dolgozik. Világos, hogy ez a folyamat szükségképp erősíti az egyén öntudatosságának és öncélúságának, tehát közvetve a nemzetiség öntudatosságának és öncélúságának az érzetét is. A gazdasági és a szociális boldogulástól teljesen el is tekintve, úgy az egyén, mint a nemzetiség egyre kevésbé lesz hajlandó a kormányzásnak más formáját elismerni, mint amit az angol *gouvernement by consent*-nek nevez.

Ezzel a szinte természettörvény erejével ható folyamat-tal szemben a nemzetiségi viszálytól zaklatott állam szükségképp nem tehet mást, mint vagy öntudatosan a demokratikus haladás ellen dolgozik és ezzel a létért való küzdelemben más nemzetek mellett háttérbe szorul és a saját maga nemzettagjait is állama ellen ingerli, avagy az ország egy részében demokráciát engedélyez, míg a nemzetiségekkel szemben a *status quo*-t igyekszik fenntartani, ami szükségképp áldemokratikus közszellemre vezet s végeredményben a nemzetiségek tagjait az állammal szemben még nagyobb és gyűlölködőbb ellenállásra izgatja, akik látják és érzik, hogy őket azonos kötelességek vállalása dacára, mint másodrangú állampolgárokat kezelik.

V.

Ezekből az adottságokból és tendenciákból lehet-e bizonyos következtetéseket levonni a nemzetiségi politika tekintetében? Minthogy minden politika valami célkitűzést feltételez, melyhez alkalmazni kell a politikai cselekvés eszközeit, világos, hogy általánosságban nem lehet megszabni a nemzetiségi politika irányelveit, ha azt valamely állam, nemzet, vagy hatalmi csoport érdekeihez akarjuk alkalmazni. Ha ellenben a tudomány feladatának azt tekintjük, hogy irányelveket állítson fel, melyek alkalmasak a progresszív politika említett két végcéljához: az emberi öncélúsághoz és a szervezett világállamhoz közelebb vinni az egyes államokat, akkor ezen célkitűzés szempontjából a következő általános alapelveket vonhatjuk le:

1. Kívánatos és óhajtott új nemzeti államok létrehozása mindenütt, ahol azoknak területi, népesedési és erkölcsi előfeltételei fennforognak, vagyis ahol van elegendő föld, nép és

öntudat arra, hogy az új állam valóban önálló, független, az illető terület produktív erőit a lehető legjobban kihasználó életet folytathasson. Ahol ezek a feltételek valóban fennforognak, ott az új államalakítási törekvés, a nemzetiségi csoport maximális célkitűzése — a történelem tanulsága szerint — tartósan fel nem tartóztatható. Ezzel a törekvéssel szemben nemcsak az erőszak, de minden nemzetiségi liberalizmus is hiábavaló. Például a sok részre tagolt délszlávsággal szemben hiába alkalmaznának az egyes részállamokban a legmesszebbmenőleg liberális politikát is: a nemzeti organizmus zömének egy államiságban való összekapcsolása nélkül tartósabb nyugalmi állapot nem képzelhető el. Az anyagi és a szellemi produktivitás minden érdeke emellett szól.

2. De a nemzetiségi kérdés igen gyakran nem oldható meg az egy nemzetiséghez tartozóknak külön államiságban való egyesítése által. Vannak kisszámu, csekély gazdasági és kulturerejű nemzetiségek, melyek a különállamiság terheit nem bírnák el, vagy olyanok, melyek a nagy anyanemzetiségi tömbtől geográfiailag távol élnek, úgy hogy a területi integráció lehetetlenség, ismét olyanok, melyek más nemzetiségekkel keverten élnek, úgy hogy a nemzetiségi elv alapján keresztül vitt államalakítás csak egy új nemzetiségi kérdést, egy új irredentát hozna a régi helyére, végül olyanok, melyek történelmi, gazdasági és geográfiai okokból már annyira benn élnek erős és életképes államiságok kereteiben, hogy azoknak széttörése a nemzetiségi elv alapján érzékenyen visszavetné a kulturát és a produktivitást.

Az ilyen esetekben a progresszív politika érdeke új, gyenge és életképtelen államiságok megakadályozása s a valóban gazdasági, geográfiai és kulturális egymásrautaltságon alapuló régibb államiságok fenntartása. Egy új államiság létesítésénél tehát főleg három kritérium döntendő el:

a) Anyagi és kulturális erőforrásaiban önálló nemzeti létre alkalmas volna-e az új állam? Nem válnék-e valami újabb Montegróvá, tehetetlen *Pufferstaat*-tá a mindenkori hatalmi rivalitások kezében?

b) Valóban megoldaná-e a nemzetiségi kérdést s nem teremtené a régi helyébe újabb s még engesztelhetetlenebb irredentát?

c) Nem bontana-e meg olyan régibb államiságokat, melyek a kulturális haladás és a gazdasági fejlődés több garanciáját nyújtják, mint a tervezett új?

Bármily általánosak is ezek az elvek, világos, hogy azok alapján a ma aktuális államalakítási problémák legnagyobb része észszerűen eldönthető, ha csakugyan komolyan vesszük ezeket az elveket és nem diplomáciai rabulisztikát üzünk velük.

3. Mi történjék most már azokkal a nemzetiségi tömbökkel, melyeknek nemzettársaikkal való egyesítése vagy amelyeknek külön államiságba való szervezése egy vagy más okból nem lehetséges? Az említett progresszív célkitűzés szempontjából a válasz erre a kérdésre világos és egyszerű: *Lehetővé kell tenni, hogy a nemzetiségi csoport a maga kulturális és gazdasági boldogulását úgy, vagy megközelítőleg úgy elérhesse, mintha önálló nemzeti államot tudott volna alakítani.* Ez a széles néptömegek szempontjából akadálytalanul elérhető, sőt egy nagy, erős, egyes nemzetiségű állam esetleg gazdaságilag és kulturában

jóval többet is nyújthat, mint egy egységes, de kicsiny, izolált és csekély erőforrásokkal rendelkező nemzeti állam. Az e cél elérésére szükséges rendszabályok természetesen nem sematizálhatók. Már a berni békekongresszusra készített elaborátumomban mondtam, hogy a nemzetiségi igények kielégítése, a felállított elvek keresztülvitele az általam *minimálisnak* elnevezett program alapján (a széles néptömegek alapvető szükségleteinek anyanyelven való ellátása) „nem elméleti, de gyakorlati feladat. Nyilván egészen másként kell eljárni ott, ahol nagyrészt parasztokból álló néppel van dolgunk, mint ott, hol nagy ipari proletariátus fejlődött ki; másként ott, hol régi kulturális tradíciók élnek s másként ott, hol ilyenek hiányoznak; másként egy erősen központosított államban, másként az autonóm szervek erőteljes kifejlődése mellett; másként, ha néhány ezer, másként, ha milliónyi emberről van szó; másként ott, hol intenzív államjogi partikularista élet uralkodott és másként ott, hol ilyenről sosem volt szó.“

„Nem szabad szem elől téveszteni, hogy a nemzetiségi kérdés *a fejlődés állandó folyamában van*. Ha ma például valahol egy nemzetiségi egyetem felállítása indokolatlan kiadás volna, néhány évtized múlva ez a követelés szükségessé és jogosulttá válhatik. A fődolog az, hogy a nemzetiségi kérdést megfelelő rugalmassággal és liberális szellemben kezeljük s hogy mindig megértsük, miről van voltakép szó: mi az igazi szociális érdek az illető követelésekben s mi pusztán klikkszerű vagy ideologikus túlkövetelés.“³

Egy ilyen nemzetiségi politika minimális programja a nép elemi szükségleteinek anyanyelvén való kielégítése, maximális határa pedig az a Renner-féle terv, mely minden nemzetiséget az államon belül az egyházak mintájára jogi személyként organizál s ezekre bizza az egész iskola- és kultúraügy szervezését és irányítását, valamint a nemzettagok védelmét minden téren, ahol a nemzetiségi elnyomás veszélye fennforog. A Renner terve a kultúra magasabb fokán már azért is kitűnő, mivel lehetővé teszi, hogy szétszórt nemzetiségi csoportok is összes erőiket tömörítsék közös kulturális céljaik elérésére. Természetes továbbá, hogy minden észszerű nemzetiségi politika arra fog törekedni, hogy az egy nemzetiséghez tartozókat lehetőleg anyanyelvű közigazgatási egységekbe tömörítse, melyeken belül minél nagyobb teret engedjen a népies önkormányzatnak.

A tömegek szociális igényeinek kielégítésénél sokkal nehezebb lesz a nemzetiségi közép- és felső osztályok aspirációit kielégíteni. Ugyanis ezek számára már több a luxusszükséglet és egyéb imponderabilia, melyekkel szemben az állam egységének és a közös államnyelvnek szempontjai bizonyos korlátokat szabnak. A nemzetiségi intelligenciának elhelyezkedése kétségtelenül még nehezebb lesz, ha az illető nemzetiség nagyobb része már egy független nemzeti államban szervezve van, mely a dolog természeténél fogva sokkal jobban kielégítheti a közép és felső rétegek tradicionális és presztizsbeli törekvéseit. De ezek a nehézségek sem legyőzhetetlenek. Ha a nép nemzetiségi igényei

³ *Recueil de Rapports sur les différents points du programme-minimum*. I. La Haye. 1916. 83, 84 l.

jól és teljesen ki vannak elégítve, a nemzetiségi intelligencia ideologikus túlkövetelései alól úgy is ki van rántva a gyékény. S ha ehhez egy oly politika járul, mely a nemzetiségi középosztályt számarányának megfelelően részelteti az állami élet minden ágában s vezető szerepet biztosít számára a helyi önkormányzatban: mindenféle nemzeti és nemzetiségi demagógia lehetetlenné van téve, mint ezt Belgium, a Svájc és Wales esete bizonyítja.

VI.

Lesznek, akik a progresszív politikának ezeket a célkitűzéseit és eszközeit túlságosan elvontaknak fogják tartani. (Jól lehet minden egyes konkrét történelmi adottságra nézve kellő logikával és tárgyilagossággal levonhatók ez elvek következményei.) Az ő számukra talán nem lesz fölösleges összefoglalni azokat az elveket, melyeket egy különböző nemzetiségeket tartalmazó állam *demokratikus és progresszív politikájának* alkalmazni kellene a nemzetiségi zavarok kiküszöbölésére. Az mindekelőtt evidens, hogy a demokráciának létérdeke a nemzetiségi surlódási felület kiküszöbölése vagy legalább is minimumra való redukálása, mivel a történelmi tapasztalat azt bizonyítja, hogy a reakció minden komoly szociális és kulturális munkát állandóan megakadályozhat vagy megnehezíthet a nemzetiségi gyűlölködés szításával s általa esetleg némely komoly belpolitikai komplikáció elől háboruba menekülhet. De ettől a különben rendkívül fontos szemponttól teljesen el is tekintve, az igazi demokrácia több más okból is magáévá fogja tenni az elnyomott nemzetiségi kisebbségek ügyét.

Az egyik ok az, hogy az anyanyelvű kultúra minden nép számára az egyedüli út a vegetatív állatias félálomból az öncélúságba való átmenethez.

A másik az, hogy egy nép nemzetiségi fölemelkedése nem magánügye az illető csoportnak, hanem növelvén a cserét és a munkamegosztást, hatékonyan hozzájárul minden vele kooperáló nép, tehát az egész emberiség boldogulásához.

A harmadik az, hogy az erőszak, a sikanéria, a kényszer-szabályozás szellemét nem lehet úgy bevezetni a nemzetiségi politikába, hogy az az állami és társadalmi élet egyéb tereit is fel ne dülje.

A negyedik és talán a legfontosabb pedig az, hogy a kényszerasszimiláció a mi korunkban teljesen alkalmazhatlan eszközzé válván: a minél teljesebb nemzetköziségnek csak az az egyetlen járható útja, ha minden öntudatos nemzetiség szabad kifejlődését előmozdítva lehetővé tesszük, hogy minden nép a saját kulturája kifejtésével résztvehessen a javak és a gondolatok nemzetközi forgalmában.

Ezektől a motívumoktól vezérelve az említett állam progresszív politikája csak a következő elveket követheti:

a) Nem fog ragaszkodni olyan területi részeinek megtartásához, melyek efemer hódítás vagy véletlen folytán kerültek hozzá s melyek csupán idegen testként zavarják a nemzet vérkeringését.

b) Nemzetiségeivel szemben, melyek kulturája, történelmi

multja, földrajzi alkata és gazdasága integráns alkotórészeit képezik, meg fog adni minden jogot és előnyt, mely azok számarányának, tényleges gazdasági és kulturális súlyának megfelel, nem habozva, hogy el fog menni a nemzetiségek kulturális önkormányzatának teljes kiépítéséig.

c) Távól attól, hogy nemzetiségei azon tömbjeinek, melyek az ő államiságán kívül élnek, önálló államalakítási törekvéseit zavarná vagy erőszakkal megakadályozná (feltéve, hogy az új államalakulás említett észszerű előfeltételei tényleg fennforognak), jótékonyan közre fog működni abban az irányban, hogy minden ilyen észszerű nemzeti államtörekvés megvalósuljon. Ezekkel az új államokkal pedig — s határához minél közelebb fekszenek annál inkább — igyekezni fog a minél intenzivebb kereskedelmi szabadság és kulturális kölcsönhatás politikáját folytatni. Minél nagyobb terjedelemben valósulna meg „a nemzetek társasága“ a nemzetközi jogrendet fenntartó és a háborút kiküszöbölő közület: annál simábban és természetesebben valósulhatna meg a nemzeti államembrióknak önálló államokká való kifejlődése. Ez az új nemzetközi rend egyszersmind a leghathatósabb garanciája volna a nemzetiségi kisebbségek jogos igényeinek, mert egy megfelelő választott bíróságot létesíthetne mindazon nemzetiségek panaszainak megvizsgálására és orvoslására, melyek idegen nemzeti államok kötelékeiben élnek.

VII.

Csakis az említett célkitűzések alapján és a főkonturokban körvonalazott eszközök felhasználásával oldhatja meg Európa azokat a súlyos zavarokat, melyeket a nemzetiségi probléma neve alatt szoktak összefoglalni, amelyek *in ultima analisi* a világ békéjét felgyújtották s amelyek azt mindaddig veszélyeztetni fogják, míg ezek a bajok gyökeresen és maradék nélkül nem orvosoltatnak. Mert nagy tévedés a nemzetiségi kérdést, mint az *államegység organikus hibáját* felfogni, melynek külön megoldása lehetetlen. A nemzetiségi kérdés *európai kultúrestünk súlyos fejlődési zavara*, mely azt jelenti, hogy egyes elavult feudális, militarisztikus és dinasztikus szervek képtelenek immár azoknak az új, gazdag, népies kulturerőknek szervezésére és irányítására, melyeket a modern fejlődés létrehozott. Ezeket a fejlődési zavarokat csak *operatív beavatkozással* lehet megszüntetni: ott, ahol lehet új nemzeti államok létesítésével, ott ahol nem lehet a régi állam feudális szerveinek átalakításával a demokrácia, az önkormányzat, a népies kultúra új centrumainak megszervezésével. Ha minden életképes új állam kialakul, ha minden nemzetiség elnyeri részét az állam életében, melyhez tartozik és azon belül szabad kulturális autonómiát teremt magának: akkor a nemzeti fejlődés logikája az egész vonalon érvényesül és nyitva áll az út az összes egy kultúrához tartozó nemzetek nemzetközi megszervezéséhez, a nemzeti fejlődésen túlmenő magasabb kultúrfok megvalósítása felé.

A nemzetiségi kérdés megoldása egyet jelent a kényszer és az uralom kiküszöbölésével a megegyezés és kooperáció javára, akár történjék az az Egyesült-Államok, akár Svájc mintája

szerint. Az amerikai köztársaság óriási, egy világgazdaságot felölelő demokratikus kohójában a nemzetiségi kapcsolat elveszti régi értelmét és jelentőségét. Svájc, szűk és aránylag terméketlen, de szabad világában ellenben az egyenjogú nemzetiségek paritásos kooperációja valósult meg, melyben nem „uralkodik a német faj más fajokkal együtt” — mert ugyan mely más faj felett uralkodnék? — hanem amelyben a fajok és egyének feletti uralmat a dolgok feletti uralom váltotta fel — mindenesetre nagyobb mértékben, mint bárhol másutt a világon.

A nemzetiségi viszályok kiküszöbölésével majd a *szorosabban vett faji probléma* megoldása (a különböző kulturák érintkezése) fogja foglalkoztatni az emberiséget nagy végcélja felé való lassu, de biztos előrehaladásában. E még sulyosabb feladattal szemben végeredményben csak ugyanazokat az eszközöket alkalmazhatja majd sikerrel, mint a nemzetiségi kérdésben. Az erőszak rendszerét a megegyezés rendszerével kell helyettesíteni, a rablás rendszerét a csere rendszerével. Mert „az életösztön nem csupán szabadságra, hanem az erők érvényesítésére tör. És az erős erejének az érvényesítése”: *minél szélesebb társadalmi és állami körök, majdan a földkerekség összes népeinek spontán és paritásos kooperációja, tehát leghatékonyabb uralma a természet és a dolgok felett.*